

Падалко В. В.,
викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОМОНІМИ ЯК ОСНОВА ГРИ СЛІВ У ТВОРІ ВІЛЬЯМА ТЕККЕРЕЯ «ЗАПИСКИ ЖОВТОПЛЮША» ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Статтю присвячено докладному аналізу твору Вільяма Теккерея “Memoirs of Mr. Charles J. Yellowplush” («Записки Жовтоплюша») на предмет функціонування омонімів у конструкціях гри слів. Проаналізовано контекст, що зумовлює використання словесної гри; виявлено основні види омонімів, які залучено до створення каламбурів; запропоновано переклад епізодів з омонімічною грою.

Ключові слова: гра слів, омонім, переклад, англійська класична література, каламбур, засоби перекладу, художній переклад, еквівалентність.

Постановка проблеми. У статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження мовної гри. Ця тема є актуальною, оскільки будь-яка гра властива психології людини, а лінгвістичні особливості мовної гри допомагають зрозуміти особливості людського спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю проблему досліджували у своїх роботах Д. Белл, Б. Белл, О. Білоус, Л. Вітгенштайн, В. Вахрушев, О. Земська, О. Корнієнко, О. Тимчук, О. Троїцька, Ч. Хоккет, але, наскільки нам відомо, роль омонімів у мовній грі у класичній англійській літературі досліджена недостатньо. Англійська класична література мала особливий стиль розкриття діалектики свого часу, поєднуючи серйозний і глибокий критицизм, засудження егоїзму правлячих класів, заклики до самовдосконалення та альтруїзму тощо. За весь період вікторіанської епохи класична література відобразила перехід від «великих сподівань» до «великих розчарувань», саме такі настрої певним чином вплинули на мовне оформлення словесних творів мистецтва.

Мета статті – дослідити специфіку функціонування таких лексичних одиниць, як омоніми, в рамках конструкцій гри слів, що зустрічаються у творі В. Теккерея.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що твір В. Теккерея «Записки Жовтоплюша» (1837–1838) [1], який хронологічно належить до раннього вікторіанства, завдяки далекоглядності автора, по-перше, передбачив загальний характер пізнього періоду, а по-друге, завдяки відновленню шекспірівських традицій мовної гри (зокрема, гри в малограмотність) описав цілий шар суспільства в обличчі головного героя. Безліч прикладів конструкцій гри слів, які будуються на його безграмотності («плювок» (“spitch”) замість «промови», «купи хламу» (“littery circles”) замість «літературних кіл», «святе каркання» (“saycred caws”) замість «святої справи», «трагічна муза» стає «трагічною конюшнею» (“tews” замість “muse”), а фрейліна (“maid”) перетворюється у «доярку» (“dairy-maid”) [2, с. 30]), що часто пов’язане з обіграванням омонімів, підсилює викривально-сатиричний характер твору. Не менш важливою є форма оповідання – головний герой використовує несвідому гру, він записує у свої щоденники все, що чує і бачить, недовго обдумуючи форму, тим не менш намагаючись не позбавити її

химерності. Враховуючи природу такого явища, як омонімія, можна припустити, що саме гра слів, створена сприйняттям «на слух» і відображена графічно, є багатою на її випадки.

Аналізуючи структуру тексту твору, важко знайти розділ або навіть сторінку, на якій не було б епізоду з певним обіграванням слів. Увесь спектр засобів створення комічного ефекту у творі важко переоцінити, проте головними видами їх прояву є такі: обігравання неправильно написаних слів унаслідок малограмотності головного героя, обігравання паронімів, омонімів, обігравання частин слова, що виявляються паронімічними або омонімічними до незалежних слів, створення нових слів у результаті схрещення. Докладніше зупинимось на функціонуванні в ігровій площині саме омонімів, серед яких, що варто зазначити, зустрічаються різні види.

Враховуючи той факт, що головний герой, лакей Жовтоплюш, пише слова так, як чує і вимовляє, за його записами можна щонайменше досліджувати фонетику тодішньої англійської мови. Під час більш докладного аналізу стає зрозуміло, що на письмові висловлювання оповідача впливає світ речей, які його оточують. Таким чином, головний герой записує деякі слова, спираючись на свій словниковий запас, сприймаючи один денотат за інший.

Наприклад, серед предметів, які були у вжитку в часи Теккерея і що напевне оточували Жовтоплюша, були чорнила: “to get provisions for his sons and an *inkum* for himself”. Подібні слова виявляються заархівованими в тому сенсі, що не розкривають своєї сутності одразу і виглядають лише неправильно написаними. Слово “income” він пише через “ink”, «чорнила», адже думає, що слово «дохід» пишеться саме так. Враховуючи те, що частина слова “income” омонімічна слову “ink”, можемо назвати таке явище **part-омонімією**. Беручи до уваги безеквівалентність цього випадку в українській мові, обґрунтованою буде заміна. Наприклад, “income” близьке за змістом до слова «виногорода», у його складі Жовтоплюш міг би побачити ще одне близьке для його побуту слово – «виногорода». Отже, переклад може виглядати так, зі збереженням неправильного написання: «аби тільки влаштувати своїх синів та отримати виногороду для себе». За умови відсутності перекладу цього твору українською мовою об’єктом аналізу є переклад російською мовою, який належить З. Олександровій [3]. Але незважаючи на те, що майже вся книга написана з помилками, що має справляти відповідне враження про основного героя, у перекладі випадки неграмотності поодинокі. Як правило, перекладацька тактика характеризується вибором розмовних, а не літературних слів або опущенням словесного каламбуру, наприклад: «лишь бы пристроить сыновей и самому разжиться».

Право на існування такого окремого типу омонімів, як part-омоніми, доводиться тим, що можна навести не єдиний приклад цього явища. В епізоді “Halgermon was a barrystir – that is, he lived in Pump Cort, Temple” частина слова “barrister”

замінюється на “*stir*” («помішувати, бовтати»). Можемо зробити припущення, що на вибір саме такого слова Жовтоплюша наштотувала власне перша частина – “*bar*”. Отже, до слова “*barrister*” у цьому випадку підібрали одразу два part-омоніми – “*bar*” та “*stir*”, проте в перекладі така безпрецедентна ситуація не відобразилась. Слово “*barrister*” загалом є паронімічним до слова “*barista*”, що може стати в нагоді у перекладі, адже ця пара для української мови буде еквівалентна: *барістер* – *бариста*. Отже, переклад може бути таким, урахувавши те, як легко Жовтоплюш плутає слова: «Елджернон був баристою, точніше живе у Колодяжному дворі [...]. Досить сказати, що це країна міста й улюблене місце адвокатів».

Найбільш кумедним прикладом є випадок, коли завдяки своєму неутцву Жовтоплюш знайшов одразу два part-омофони для одного слова: “*I will do Mr. Algernon Deuceace the justass to say, that he was so little musnary in his love for Lady Griffin*”. Замість “*justice*” він поєднує абсолютно різні слова “*just*” та “*ass*”; подібні випадки є поодинокими і навряд чи можуть бути перекладені еквівалентно зі збереженням подібної безпрецедентності й оригінальності: «Надо отдать справедливость мистери Дьюсэйсу: леди Гриффон он любил не из интересу»; зазвичай, користуючись нагодою використати малограмотність як засіб комічного, перекладачі надають перевагу саме їй.

Трапляються й епізоди, де поруч обігруються одразу декілька омонімів: “*Halgernon was a gambler. For a man of wulgar family, it's the wust trade that can be – for a man of common feelinx of honesty, this profession is quite imposbil; but for a real thoroughbread genlmm, it's the esiest and most prophetable line he can take*”. Одне з таких слів він ужив у найбільш невідходящому місці, побачивши у слові “*thoroughbred*” його part-омофон “*bread*”. Інше слово, яке він сплутав, – “*prophetable*” не виглядає настільки ж випадковим, адже якраз однозначно відсилає читача до парного йому омоніма – “*profitable*”. Можливим варіантом перекладу може бути використання української пари «пророк» – «порок», адже “*prophet*” одним із своїх значень має саме слово «пророк», а слово “*profit*” у цьому контексті означає «вигода» в негативному значенні цього слова, що межує із порочним та нечесним. Отже, переклад може виглядати так: «але для чистокровного джентльмена це найлегший шлях – краще порок, аби не пророк».

Звичайно, як у будь-якого жителя острівної країни, у Жовтоплюша є ще декілька важливих денотатів, із написанням яких він плутає їхні омоніми: “*shore*” – “*sure*”: “*You may be shore that the three-cornered noats came pretty thick*”, судячи з перекладу, цей випадок був помічений перекладачем: «Треугольные записочки пошли к нам от Гриффонов целыми косяками»; та “*ocean*” – “*self-devotion*”: “*I described my admiral strattyjam, and my singlar self-devocean*”.

Не менш складним є ще один приклад, у якому омонімічними та паронімічними зв'язками пов'язані три слова. В одному з епізодів знаходимо зіштовхування омонімів “*hair*” – “*heir*”: “*Sir George did not leave any mal hair to perpetuate the name*», «Сэр Джордж не оставил после себя наследников мужского пола». У цьому реченні уваги варте й неправильне написання словосполучення “*any male (heir)*”, адже йдеться про спадкоємця чоловічого роду, якого Жовтоплюш із необачності ледве не перетворив на тварину (“*animal*”), якби написав це слово правильно. Отже, тут може йтися про okazionalni пароніми “*any mal*” – “*animal*” – “*any male*”. В українському перекладі можливе було б обігрування співзвуччя і неграмотного напи-

сання, яке так характерно для Жовтоплюша: «Сер Джордж не залишив по собі спадкоємців чоловічого роду».

Іншим цікавим аспектом, що потребує висвітлення, є те, наскільки часто певні омоніми, обіграні у тексті, вказують на двозначність. З одного боку, за правилами омоніми не перетинаються у смисловій площині між собою, і слово, яке помилково використовується замість іншого, не обов'язково має вказувати на двозначність. З іншого боку, навіть два різні за значенням слова можна протиставити у певному контексті так, що натяк буде мати місце. Одним із таких випадків є приклад: “*Miss's love, on the contry, was all flams and fury [...] and so had been going on sins fifteen*”. Спираючись на загальний контекст ситуації, маємо підстави вважати, що омонім “*sins*” замість “*since*” вжито не випадково. Жовтоплюш у перекладі дещо переосмислює сказане ним самим, та все ж загальний сенс передано влучно: «А мисс – та прямо польхала. Она этим делом – то есть любовью – начала заниматься еще в пансионе».

Інший приклад також демонструє розмаїття форм омонімів, відкритих до обігрування: множини іменника Жовтоплюш плутає з іншим іменником в однині: “*but there was a considrable paws after thuse complymints*”. Тут омоніми “*paws*” – “*pause*” збігаються теж не безпідставно. Враховуючи переклад слова “*paws*” – «лапи» і той контекст, у якому розгортаються події, можна зрозуміти натяк на те, що після «компліментів» була не тільки пауза. Насправді хазяїн Жовтоплюша після своїх необачних слів опинився у заручниках, образно «лапах», свого суперника, після чого на нього посипалось багато нещастя.

Отже, неграмотне написання слів головним героєм не тільки використано як влучний засіб сатири, а й включає явище омонімії, яке функціонує у ньому доволі успішно: “*inkum*”, “*barrystir*”, “*justass*”, “*strattyjam*”, “*self-devocean*”, “*prophetable*”. Водночас подібні слова (власне part-омоніми) можна назвати okazionalnymi утвореннями в тому розумінні, що вони функціонують і були створені в конкретній ситуації. З погляду функційності омоніми досить цікаво проявляють себе в англійській грі слів, адже можуть бути задіяні в ній одразу в трьох полях – лексичному, морфологічному, фонетичному.

Приєм неграмотного письма може бути тісно пов'язаним з явищем малапропізмів. Із визначення цього явища, “*the wrong use of one word instead of another word because they sound similar to each other, with results that are unintentionally funny*” [4], можна зробити висновок, що не лише пароніми, а й омоніми головним чином можуть бути основою малапропізмів у тих випадках, коли відбувається хибна заміна слів, надаючи твору комічного звучання. Так, наприклад, в епізоді “*Dawkins blush with delite as he red the note*” використання омофона “*red*” замість “*read*”, можливо, зумовлено тим, що слова “*blush*” та “*red*” є синонімічними, саме тому автор записок міг подумати, що минулий час дієслова “*to read*” пишеться саме так. У перекладі цього епізоду подібні асоціації не відображені: «Докинс раскраселся от удовольствия, читая записку». Тим не менш, відштовхуючись від слова «раскраселся», можна запропонувати можливий варіант перекладу з участю part-омоніма. Враховуючи те, що дзвінки приголосні часто оглушуються, саме це можна обіграти для неграмотного трактування: «Докинс не раскраселся от удовольствия, читая такие записки». Подібна помилка доволі поширена, адже цей префікс як частина слова є дуже співзвучним зі словом «раз». В українському ж варіанті можливе обігрування асиміляції голосного «о» зі звуком «а» у

префіксі слова «розчервонієся»: «Докінс не раз червонієся, читаючи такі записки». Проте застосовувати такий засіб варто лише в комплексі із загальною перекладацькою стратегією у всьому тексті.

Висновки. Переклад можна назвати однією з чи не найважливіших причин, з якої ми заглиблюємось у твір більше, аніж це відбувається під час звичайного прочитання. Переклад – це комбінаторика, яка передбачає безліч можливих варіантів, і художній переклад найбільший тому доказ. Для створення алгоритму перекладу, потрібно якнайкраще дослідити алгоритм оригінального тексту. У проаналізованому творі нові різновиди обігрування лексичних одиниць розкриваються саме на перетині неправильного правопису та явища омонімії. Для омонімів це “breeding ground”, саме тому в тексті знаходимо обігрування омофонів, омоформ і навіть нові форми – part-омоніми. Вибір перекладацьких стратегій варто робити на користь еквівалентності, а діапазон шляхів перекладу загалом включає пошук відповідників або семантично близьких одиниць, відновлення словесної гри за допомогою одного елемента ядра або створення у мові перекладу нової ігрової конструкції.

Перспективу подальшого дослідження ми бачимо у встановленні зв'язків омонімії з подібним до неї лексичними явищами, які активно беруть участь у творенні гри слів; зіставному аспекті їх функціонування як у тексті оригіналу, так і в тексті перекладу, у встановленні міжмовних зв'язків у цьому аспекті; докладній розробці системи засобів та механізмів перекладу мовної гри.

Література:

1. Thackeray W.M. *Memoirs of Mr. Charles J. Yellowplush* / W.M. Thackeray [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readcentral.com/book/William-Makepeace-Thackeray/Read-Memoirs-of-Mr-Charles-J-Yellowplush-The-Yellowplush-Papers-Online>.
2. Вахрушев В.С. Концепция игры в творчестве В. Теккерея / В.С. Вахрушев // Научные доклады высшей школы Филологических наук. – 1984. – № 3. – С. 24–31.
3. Теккерей У. Собрание починений : в 12-ти т. / под общ. ред. А. Аникста, М. Лорие, М. Урнова. Т. 1. Повести 1838–1841 гг. / У. Теккерей ; пер. с англ., вст. статья В. Ивашевой ; коммент. и ред. пер. М. Лорие. – М. : Худ. лит-ра, 1974. – 640 с.
4. Malapropism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/malapropism>.

Падалко В. В. Омонимы как основа игры слов в произведении Вильяма Теккерея «Из записок Желтоплюша» и их перевод

Аннотация. Статья посвящена детальному анализу произведения Вильяма Теккерея «Из записок Желтоплюша» на предмет функционирования омонимов в конструкциях игры слов. Проанализирован контекст, который обуславливает использование словесной игры; выявлены основные виды омонимов, используемые в каламбурах; предложен перевод некоторых эпизодов с омонимической игрой.

Ключевые слова: игра слов, омоним, перевод, английская классическая литература, каламбур, средства перевода, художественный перевод, эквивалентность.

Padalko V. Homonyms as means of puns creation in “Memoirs of Mr. Charles J. Yellowplush” by William Thackeray and their translation

Summary. The article deals with detailed analysis of “Memoirs of Mr. Charles J. Yellowplush” by William Thackeray concerning the functioning of homonyms in its word-play constructions. Context, determining the use of wordplay, has been analyzed; the main types of homonyms, used as the understructure of puns, are defined; translation of certain episodes with homonymic wordplay is suggested.

Key words: play on words, homonym, translation, classic English literature, pun, means of translation, literary translation, equivalence.